

Eva Hartmann in dr. Daniel Wutti, Pedagoška visoka šola na Koroškem
Dr. Nadja Danglmaier, Univerza v Celovcu

PERŠMANOVA DOMAČIJA V ŽELEZNI KAPLI/BAD EISENKAPPEL KOT MEDNARODNI KRAJ SPOMINJANJA

Eva Hartmann and Daniel Wutti, PhD, University College of Teacher Education Carinthia
Nadja Danglmaier, PhD, University of Klagenfurt

THE PERŠMAN HOMESTEAD IN ŽELEZNA KAPLA/BAD EISENKAPPEL AS AN INTERNATIONAL PLACE OF REMEMBRANCE

IZVLEČEK

Tik pred koncem druge svetovne vojne, konec aprila 1945, se je na gorski kmetiji družine Sadovnik zgodil eden zadnjih nacionalsocialističnih vojnih zločinov nad koroško-slovenskimi civilisti. Pokol na Peršmanovi domačiji se je po koncu vojne globoko vtisnil v spomin koroških Slovencev in postal simbol kolektivnih izkušenj trpljenja pod nacističnim režimom. Na zločin opozarja leta 1965 na hišo pritrjena spominska plošča, na začetku osemdesetih let pa je bil v prostorih Peršmanove domačije urejen skromen muzej, ki se je v preteklih desetletjih razvil v osrednji kraj spominjanja in kritičnega preučevanja zgodovine (dvojezične) Koroške. V letu 2022 obhaja muzej svojo štiridesetletnico obstoja, aprila 2022 pa je bila 80. obletnica prisiljenega pregnanstva 227 družin koroških slovenskih družin v času nacizma.¹ Muzej na Peršmanovi domačiji je do danes edini avstrijski muzej s stalno razstavo, namenjeno usodi koroške slovenske manjšine in partizanskemu odporu med drugo svetovno vojno.

Ključne besede: kultura spominjanja, koroški Slovenci/koroške Slovenke, antifašistični odpor, pedagoški programi za muzeje, zgodovinsko-politično učenje

¹ Poseben seznam vseh izseljenih družin, ki so jih nacisti v aprilskih dneh 1942 nasilno pregnali z njihovih bivališč, nudi na primer spletna stran Zveze slovenskih pregnancev (ZSP) (https://www.pregnanci.at/sl/home-2/prisilno-izseljevanje-1942-1945/izseljene_druzine_1942). Aprila 2022 je ZSP ob 80. obletnici pregona sestavila poseben program spominskih prireditev.

ABSTRACT

Just before World War II ended, in late April 1945, one of the last Nazi war crimes against Slovenian civilians in Carinthia took place at a mountain farm owned by the Sadovnik family. The massacre at the Peršman Homestead became deeply imprinted in the memory of Carinthian Slovenes after the war, becoming a symbol of collective experiences with suffering under the Nazi regime. A memorial plaque, which was mounted on the house in 1965, tells of this crime. In the early Eighties, a humble museum was set up in the rooms of the Peršman Homestead; over the past decades, it has evolved into the main place of remembrance and critical study of the history of (bilingual) Carinthia. The museum is celebrating its 40th anniversary in 2022; in April 2022, we commemorated the 80th anniversary of the exile of 227 Slovenian-speaking Carinthian families under Nazism.² The museum at the Peršman Homestead is currently the only Austrian museum with a permanent exhibition devoted to the fate of the Slovenian minority in Carinthia and to the Partisan resistance during World War II.

Keywords: culture of remembrance, Carinthian Slovenes, antifascist resistance, educational programmes for museums, learning about history and politics

² A special list of all the deported families that were forced from their homes by the Nazis in April 1942 is given on the website of the Association of Slovenian Exiles (Zveza slovenskih pregnancev – ZSP) (https://www.pregnanci.at/sl/home-2/prisilno-izseljevanje-1942-1945/izseljene_druzine_1942). In April 2022, on the 80th anniversary of the exile, ZSP prepared a special programme of commemorative events.

DVOJEZIČNA AVSTRIJSKA KOROŠKA IN ODPOR PROTI NACIZMU

Leta 1880 je bila približno tretjina prebivalstva na območju današnje avstrijske Koroške slovensko govoreča – na jugu regije je bila slovenska beseda še pretežno prisotna. Oborožene spopade med Avstrijo in novoustanovljeno Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev) po prvi svetovni vojni so v Sloveniji imenovali »*boj za severno mejo*«, na avstrijskem Koroškem pa »*obrambni boj*« (Abwehrkampf). Po plebiscitu 10. oktobra 1920 je južna Koroška postala del Avstrije, obljube slovenskemu prebivalstvu – ki je takrat predstavljalo kar 70 odstotkov vseh volilno upravičenih iz leta 1920 (Pohl, 2017, str. 97) – pa niso bile izpolnjene (Danglmaier in Koroschitz, 2020, str. 26).

Politika ponemčevanja, ki se je začela izvajati z anšlusom Avstrije k nacistični Nemčiji, je privedla do aretacij vodilnih koroških Slovencev in vohunjenja med slovenskim prebivalstvom (prav tam). Ker so bili takrat duhovniki za ohranjanje slovenskega jezika in kulture najpomembnejši, so bile začetne represije usmerjene predvsem proti njim.

Politika ponemčevanja je povzročila spremembe tudi v šolstvu – ukinili so dvojezično šolanje, uničevali slovenske učbenike in premeščali slovensko govoreče učitelje v pretežno nemške regije na Koroškem. Omejitve so se kazale tudi v vsakdanjem življenju koroških Slovencev: javna raba slovenskega jezika je postala vedno bolj nevarna, ukinili so slovensko kulturno življenje, prepovedali slovenske pesmi in literaturo ter ponemčili slovenska imena in naslove (Domej, 2013, str. 97). Protislovenske ukrepe so po napadu nacistov na Jugoslavijo leta 1941 še zaostri. Med prebivalstvom pa se je razvijal tudi odpor.

Zgodnja in pomembna oblika odpora je bilo odklanjanje služenja vojaškega roka. Partizani so se skrivali v južnokoroških gozdovih, predvsem v okolici Železne Kaple in Sel so nastajale prve odporiške skupine (»*zeleni kader*«) (Entner, 2013, str. 35). Odporiškemu gibanju se je poleg Slovencev pridružilo tudi nekaj nemško govorečih Korošcev in prisilni delavci iz različnih držav, ki jim je uspelo pobegniti. Sledil je čas velikih bitk, manjših spopadov, sabotažnih akcij, vohunjenja in zased.

Partizani so bili odvisni od pomoči in podpore civilnega prebivalstva, ki jih je oskrbovalo s hrano, zdravili in predvsem informacijami; večino časa so bili zaradi bivanja v gozdu odrezani od zunanjega sveta (Entner, 2013, str. 36). Številni partizani so umrli tako v oboroženih spopadih z nacističnimi vojaki kot zaradi pridobljenih poškodb, mraza, slabih higienskih razmer in podhranjenosti.

V partizanskih vrstah so bili ženske in moški enakopravni; vsi so se najprej udeležili začetnega vojaškega urjenja, pri čemer so bile naloge žensk večinoma omejene na pridobivanje hrane, perila, zdravil in sanitarnih pripomočkov. Tudi otroci partizanov so živeli v veliki nevarnosti, pogosto so jih ugrabili in deportirali (Danglmaier in Koroschitz, 2020, str. 343).

PARTIZANI V KOROŠKEM IN AVSTRIJSKEM POVOJNEM DISKURZU

Zgodovinar Marjan Linasi (2010, str. 678) navaja, da se je iz avstrijske Koroške 927 oseb pridružilo partizanskim silam, ki so bile vođene iz Jugoslavije. Večinoma so to bili koroški Slovenci. Linasi dalje ocenjuje, da se je na Koroškem borilo skupaj 3000 partizanov, od katerih jih je približno 600 padlo (2010, str. 679).

Leta 1943 so zavezniške sile v t. i. Moskovski deklaraciji pozvale Avstrijo, naj dokaže lasten prispevek k osvoboditvi izpod Hitlerjeve Nemčije, da bi se ponovno vzpostavila v svojih mejah izpred leta 1938. Ta »prispevek« je bil dokazan prav na podlagi boja in odpora koroških partizanov. Temelje za ponovno vzpostavitev Republike Avstrije lahko torej pripišemo prav njim.

Moskovska deklaracija je sicer omenila Avstrijo kot prvo svobodno državo, ki je postala žrtev Hitlerjeve agresije, vendar je bila Avstrija v t. i. »klavzuli o sokrivdi« tudi »opozorjena, da je odgovorna za svoje sodelovanje v vojni na strani Hitlerjeve Nemčije« (Uhl, 2005, str. 50).

Cinična protislovnost v avstrijski in koroški kulturi spominjanja je, da partizani še desetletja, če ne celo vse do danes, v avstrijski javnosti niso dobili ustreznega (pozitivnega) ugleda. Čeprav je bil partizanski odpor najpomembnejša oblika organiziranega odpora proti nacizmu v Avstriji – nikjer v Avstriji ni bilo odpora, ki bi zajel skoraj celotno regijo in imel podoben vojaški učinek –, so bili partizani kar kmalu po koncu vojne zaničljivo imenovani kot »banditi« in »bande«. Za svoje delovanje niso bili deležni nikakršnega priznanja. Koroški Slovenci pa so veljali kot »izdajalci domovine«. Tako se je nacional-socialistična tradicija nadaljevala tudi po umiku okupacijskih sil, ko so se nekdanji nacisti začeli ponovno zbirati v novih »domovini zvestih« društvih in zvezah.

Leta 1948 je bila izvedena »amnestija za manj obremenjene (nacistične)«, s katero je bilo pomiloščenih 90 % od približno 550.000 Avstrijcev, ki bi jih sicer prizadela denacifikacija. Tako so znova pridobili tudi volilno pravico. Na volitvah leta 1949 sta socialno demokratska stranka SPÖ in ljudska stranka ÖVP v ospredje volilnih kampanj ponovno postavili »nekdanje« (nacistične), da bi nagovarjali čim več potencialnih volivcev. Tako so »nekdanji« v najkrajšem času dobili tudi strankarske funkcije in službo v zvezni ali deželni javni upravi. Vzporedno s tem se je pojavil še en ključni avstrijski trend v kulturi spominjanja: potem ko so za določen čas po nacizmu kot »žrtve« veljale dejanske žrtve nacizma, so kmalu na njihovo mesto postavili še avstrijske vojne ujetnike, ki so se vračali s sovjetske zveze. »Tisti moške, ki so bili v sovjetskem ujetništvu, so se zdaj zdeli 'prave' žrtve« (Uhl, 2005, str. 56). Namesto da bi se Avstrija soočala s svojo odgovornostjo v nacizmu in to časovno obdobje odkrito predelala, so Avstrijci krepili »tezo o žrtvi«, pripoved, po kateri na bi bila Avstrija prva svobodna država, ki je postala žrtev Hitlerjeve agresije. S podpisom Avstrijske državne pogodbe leta 1955 se je ta teza potrdila, ko je takratni zunanji minister Leopold Figl dosegel, da je bila iz nje črtana tako imenovana »klavzula o sokrivdi«.

Partizanski spomenik na Peršmanu je prišel 2019 pod avstrijsko spomeniško varstvo. (Foto: Gudrun Becker, Društvo Peršman.)

Po letu 1955 tako ni bilo več potrebe, da bi upoštevali politiko in interese zavezniških »okupacijskih« sil. Nekdanji vojaki Vermahta niso bili le rehabilitirani, ampak so pridobili tudi hegemonijo pri interpretaciji preteklosti. Praviloma so po vsej Avstriji postavljali spomenike padlim v prvi svetovni vojni in jih »popestrili« s padlimi vojaki Vermahta. Na Koroškem je to ravnanje dodatno vplivalo na poseben razvoj spominskega diskurza: prva in druga svetovna vojna sta v tem diskurzu postali zgodovinska dogodka, ki ju je »abwehrkampf« legitimiral in osmišljal. Vsi trije dogodki pa so se združili v specifični ideološki zmesi koroškega junaštva in zvestobe do domovine (Gstettner, 2013, str. 105).

Obiskovalci muzeja cenijo idilično naravo v okolici Peršmanove domačije.

(Foto: Gudrun Becker, Društvo Peršman.)

V Avstriji je šele t. i. »afera Waldheim« v osemdesetih letih prejšnjega stoletja privedla do spremembe pripovedi v kulturi spominjanja. Kurt Waldheim je bil avstrijski zvezni predsednik med letoma 1986 in 1992. Dejstvo, da je v svoji avtobiografiji »Im Glaspalast der Weltpolitik« (»V stekleni palači svetovne politike«) zamolčal svoje služenje v nemškem Vermahtu, je sprožilo ostro kritiko. Waldheim kljub političnim pritiskom ni odstopil. Šele leta 1988, ob 50. obletnici priključitve Avstrije k nacistični Nemčiji, je končno razglasil sokrivdo številnih Avstrijcev za nacistične zločine in s tem sprožil (počasen) prelom z do takrat veljavnim opisom avstrijske preteklosti.

V tej kulturi spominjanja, ki je bila desetletja prevladujoča, je spominjanje na partizane kot osvoboditelje preostalo manjšini – pretežno koroški slovenski manjšini.

K negativnemu javnemu ugledu partizanov pri večinskem prebivalstvu na Koroškem je sicer prispevalo prav to družbeno ozračje, naklonjeno nekdanjim nacionalsocialistom. Hkrati pa se je širila tudi podoba partizanov kot morilcev in ugrabiteljev. Jugoslovanska vojska – kot tudi britanska – je dejansko takoj po zmagi 8. maja 1945 začela sistematično aretirati Korošce in Korošice. Cilj je bila takojšnja aretacija vojnih zločincev ter funkcionarjev in članov nacističnega sistema. »Aretacije, ki jih je izvajala jugoslovanska vojska, so bile na Koroškem značilne najpozneje od konca leta 1947, uporaba seznamov in sodelovanje lokalnih obveščevalcev s strani jugoslovanskih enot pa sta bila razumljena kot posebej obsojanja vredna« (Entner, 2012, str. 424). Kot ugotavlja koroška zgodovinarica Brigitte Entner, danes ne moremo oceniti, ali so bile aretacije posameznikov upravičene ali ne (Entner, 2012, str. 426). Svojo raziskavo na to temo zaključuje z ugotovitvijo: »Aretacije, ki so se zgodile, se zdijo /.../ razumljive, če že ne legitimne. Vendar pa ne opravčujejo zunajsoodnih likvidacij, ki so bile izvedene kasneje.« (Entner, 2012: 432) Od 263 moških in žensk, ki so bili na Koroškem aretirani, jih je 96 izginilo (Entner, 2012, str. 426).

Ta zgodovinska dejstva je treba danes jasno poimenovati in obsoditi. Prav tako jasno pa naj bi se tudi povedalo in obsodilo, da so deportacije partizanov družbeno služile relativizaciji prisilnih deportacij koroških Slovencev leta 1942. Nacisti so iz domačih vasi izgnali 917 koroških Slovencev (Entner, 2014, str. 104). V koroškem spominskem diskurzu so tistim, ki so jih aretirali partizani, pavšalno odrekli kakršno koli krivdo za vpletenost v zločine nacionalsocializma. Kot njihov prekršek so omenjali le njihovo delovanje v koroškem »obrambnem boju«. Kot opisuje Entner, je od omenjenih 96 oseb, ki so v tem kontekstu označene kot pogrešane, le 19 mogoče povezati z »abwehrkampfom« – »vendar je bilo od teh več kot 19 oseb kasneje aktivnih v NSDAP« (Entner, 2012, str. 429).

Še danes sredi Celovca, na ploščadi pred celovško stolnico (Domlpatz), stoji spomenik, ki spominja na ženske, moške in otroke, ki so jih deportirali in umorili partizani.

Vidna znamenja spomina na žrtve nacistov pa moramo še vedno iskati na obrobju. Toda tudi na tem področju se koroški spominski diskurz spreminja in razvija naprej (Danglmaier, Entner, Holfelder in Klatzer, 2022).

POKOL NA PERŠMANOVI DOMAČIJI

Petindvajsetega aprila 1945 – tik pred koncem druge svetovne vojne – je prišlo do pokola na Peršmanovi domačiji, ki je bila takrat nekakšna »oporna točka« partizanov in ena največjih domačij v tem predelu Železne Kaple. Zvečer, ko je na domačiji večerjalo okoli 100 do 150 partizanov, jih je SS- in policijski polk 13, ki je štel okoli 70 mož, napadel s približno 30 ljudmi, medtem ko so drugi teren varovali s sosednje Rieplove domačije. Nekaj partizanom je uspelo pobegniti v gozd, družina pa se je skrila v klet. SS-ovci in člani policijskega polka so se umaknili brez izgub, verjetno pa se je pozneje sedem mož vrnilo; dva med njimi sta streljala na družinske člane. Pet oseb je bilo umorjenih na dvorišču, šest jih je po streljanju zgorelo v stanovanjski hiši. Pokol so preživeli samo trije otroci:

Ana in Amalija Sadovnik sta bili ranjeni in sta le za las preživeli; storilci so ju imeli za mrtvi. Cirilu Sadovniku, nečaku domačega kmeta, se je edinemu uspelo pravočasno skriti. Preživel je tudi najstarejši sin Luka Sadovnik, ki ga ta dan ni bilo doma. Preiskave v letih 1946–1949 in v šestdesetih letih so bile neuspešne, storilci za pokol nikoli niso odgovarjali (Retzl in Blohberger, 2012, str. 437).

PERŠMANOVA DOMAČIJA KOT POMEMBNO SPOMINSKO OBELEŽJE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

Petindvajsetega aprila 1965 so ob prvi spominski slovesnosti na Peršmanovi domačiji odkrili spominsko ploščo, redne proslave pa potekajo šele od osemdesetih let. Med obnovo stanovanjskega poslopja so aprila 1982 odprli tudi prvo stalno razstavo. Do leta 2012 dežela Koroška ter mestne oz. občinske uprave niso postavile nobenega spomenika, ki bi na uradni ravni ohranjal spomin na odpor in pregon koroških Slovencev. Spomenik koroškim partizanom, ki zdaj stoji pred Peršmanovo domačijo, so v sedemdesetih letih neznani storilci na prvotnem obelježju v Velikovcu (Völkermarkt) razstrelili. Leta 1983 so ga po restavraciji oz. obnovitvi preselili na dvorišče pred Peršmanovo domačijo. Zveza koroških partizanov spomin na padle partizane ohranja še na 50 drugih krajih (Retzl in Blohberger, 2012, str. 463). V regiji vse do danes še niso začeli dosledno preučevati časa nacizma.

Leta 2012 so prostore na domačiji prenovili in v njih uredili moderno oblikovan in z novimi vsebinami napolnjen muzej sodobne zgodovine. Na razstavnih površini 100 m² so prikazane najpomembnejše teme o prisilnem preganjanju in odporu koroških Slovencev

Peršmanova domačija – Spominski kraj na 1100 metrov nadmorske višine.
(Vir: Društvo Peršman.)

Peršmanova domačija s partizanskim spomenikom.
(Foto: Gudrun Becker, Društvo Peršman.)

med drugo svetovno vojno, še zlasti o družini Sadovnik, ki je živela na Peršmanovi domačiji in je bila žrtev poboja. Celotna razstava je dvojezična (slovenska in nemška). Slušni in filmski posnetki ter opisane zgodbe posameznikov prikazujejo regionalno in lokalno zgodovino.

Še desetletja po osvoboditvi izpod nacističnega režima ni bilo mogoče predvideti, da bo Peršmanova domačija postala spominsko obeležje, saj je bila dom otrok, ki so preživeli pokol aprila 1945. Ko pa je Luka Sadovnik kmetijo prodal, so se razmere na kraju samem spremenile: novi lastnik, orožar iz Borovelj, ki je kmetijo kupil zaradi lovskih interesov, je stanovanjsko hišo za simbolično ceno 95 šilingov – kar je danes približno 7 evrov – oddal v najem Zvezi koroških partizanov za obdobje 100 let od leta 1981 do leta 2080. V najemni pogodbi je bilo dogovorjeno, da bo kraj postal muzej »narodnoosvobodilnega boja« in služil »počastitvi spomina na Peršmanove žrtve«. To je utrla pot novemu konceptu, muzeju zgodovine upora, združenemu s spominskim obeležjem na zgodovinskem kraju zločina. Posebnost je bila, da si je Ana Sadovnik, ena od preživelih otrok, ohranila stanovanjsko pravico v hiši in si tam ustvarila dom. Tako je bila prva muzejska soba zgrajena leta 1982 tik ob njeni kuhinji; obiskovalci muzeja in stanovalka so imeli isti vhod. Za Ano Sadovnik je bil to dokaj obremenjujoč položaj, saj se je stalno soočala z obiskovalci, ki jih je velikokrat manj zanimal muzej, bolj pa njena oseba, in so želeli slišati, kakšne spomine ima na pokol ali kake posledice čuti še danes ...

Petindvajsetega aprila 1982 je bila na Peršmanu odprta prva razstava, ki sta jo zasnovala Marjan Sturm in Peter Wieser. Informacijske table so bile osredotočene na nacistično zgodovino regije ter zgodovino upora in preganjanja koroških Slovencev; le majhen del je bil namenoma posvečen pokolu na kraju samem. Muzej je bil zelo priljubljen med koroškimi Slovenci in obiskovalci iz nekdanje Jugoslavije, vendar ga je nemško govoreča večinska družba na Koroškem komaj opazila ali pa ga je zaradi protislovenskega poročanja v medijih očrnila kot komunistično trdnjavo in kraj izdaje.

Razstava iz leta 1982 je bila po 30 letih grafično zastarela, poleg tega pa so bili v desetletjih objavljeni novi rezultati raziskav o partizanskem odporu in tudi o pokolu na Peršmanu. Potem ko se je prostorska situacija na lokaciji zaradi selitve Ane Sadovnik v Želežno Kaplo spremenila in je bilo prostore, v katerih je do takrat stanovala, mogoče uporabiti kot muzejske prostore, je društvo Peršman prevzelo preureditev in razširitev muzeja. Po dolgotrajnem postopku je bil leta 2012 za javnost odprt popolnoma prenovljen muzej. Od takrat je na voljo več kot 100 kvadratnih metrov dvojezičnega razstavnega prostora v nemškem in slovenskem jeziku. Tu so za različne ciljne skupine nazorno predstavljeni tako predzgodba dvojezične Koroške, čas druge svetovne vojne in povojna zgodovina regije ter zgodovina koroških Slovencev in družine Sadovnik. Nastal je tudi nazoren zbornik s kakovostnimi fotografijami (Rettl in Blohberger, 2012).

Ko vstopimo v nekdanjo stanovanjsko hišo, se danes znajdemo sredi zgodovine družine Sadovnik. V predsobi je predstavljena družina in razjasnijo se družinska razmerja žrtev pokola leta 1945. Iz fotografij in besedil dobimo vtis o tem, kako je potekalo vsakdanje življenje na gorski kmetiji. Razstavni prostor prikazuje tudi pomen sosedskih odnosov,

Društvo Peršman nudi izobraževanja in seminarje. Skupine prostore tudi lahko najamejo.
(Vir: Društvo Peršman.)

ki so se na tem odročnem območju prepletali s sorodstvom. Iz predsobe stopimo v prvi, manjši razstavni prostor ter spoznamo osnovna dejstva o zgodovini regije pred letom 1938: o pomenu slovenskega jezika in ljudske kulture, o germanizaciji, o (političnem) razvoju po prvi svetovni vojni do priključitve Avstrije nacističnemu režimu.

Zgodovina je obiskovalcem približana s sodobno razstavno arhitekturo. Vsebina je posredovana z besedili, slikami, videoposnetki in zvočnimi odlomki. Poleg tega lahko obiskovalci sami postanejo aktivni, odpirajo predale z informacijskim gradivom, listajo po knjigah in se prek biografij približajo posameznim osebam in njihovi zgodovini.

Drugi, večji razstavni prostor prikazuje čas nacističnega režima s posebnim poudarkom na preganjanju in odporiškem delovanju koroških Slovencev. Kustosi razstave so si prizadevali, da bi prikazali obraz upora – torej posameznike in posameznice, ki so se priključili uporniški gibanju –, in nazorno prikazali njihovo vsakdanje življenje. V drugem delu sobe je predstavljen potek sodne preiskave zločina zoper družini Sadovnik in pojasnjeno je, kako je prišlo do tega, da nihče od storilcev na koncu ni bil obsojen za svoja dejanja. Del razstave je namenjen tudi povojni zgodovini regije, zlasti slovensko govorečega prebivalstva.

IZOBRAŽEVALNO DELO DRUŠTVA PERŠMAN

Duštvo Peršman je bilo leta 2001 ustanovljeno v Celovcu z namenom spominjanja in preučevanja avstrijskega, še zlasti koroškoslovenskega odpora proti nacizmu na primeru zgodovine Peršmanove družine. Vključuje se tudi v družbene in znanstvene razprave o zgodovini nacizma in protinacističnega odpora ter sodeluje z ustanovami in s spominskimi kraji širom sveta. Z različnimi projekti si prizadeva za krepitev državlanskega poguma in javno nastopa proti sodobnim skrajno desnim in fašističnim težnjam (glej tudi: www.persman.at).

Izobraževalni program društva Peršman je namenjen posredovanju temeljnega znanja o zgodovini Peršmanove domačije in njenih prebivalcev, zgodovini protifašističnega odpora na Koroškem in zgodovini koroških Slovencev med uporom in nasilnim preganjanjem pod nacističnim režimom. Poleg tega so vzpostavljene in metodično posredovane vsebine za navezovanje zgodovine na aktualne teme, kot so ozaveščanje o demokraciji, pravice manjšin, civilni pogum ter beg in migracija.

DVOJEZIČNO DIDAKTIČNO GRADIVO ZA DELAVNICE S ŠOLARJI

Leta 2021 je društvo Peršman v sodelovanju s Pedagoško visoko šolo na Koroškem in ob podpori platforme erinnern.at izdalo nov program delavnic z novimi gradivi in dokumenti z naslovom »*Odpor, državljanski pogum in jaz*« (Društvo/Verein Peršman 2021), ki je posebej primeren za izobraževalno delo z mlajšimi obiskovalci približno od 8. šolske stopnje dalje. Novi program se bo v prihodnosti uporabljal kot dopolnilo obstoječemu konceptu društva za učence od 10. šolske stopnje dalje – ki ga je zasnoval in oblikoval dr. Jonas Kolb – z naslovom »*Manjšinske pravice – državljanski pogum – upor*« (Društvo/Verein Peršman). Cilj obeh programov je posredovanje zgodovinskega znanja in hkrati omogočiti prenos tega znanja na teme sedanjosti in prihodnosti.

Ob začetku učenci pridobijo temeljno znanje o temah, povezanih s Peršmanovo domačijo kot spominskim obeležjem. V ospredju so zgodovina kraja in njegovih prebivalcev,

O tragediji na Peršmanu obstaja tudi grafična novela. Slovenski prevod grafične novele bo izšel pri Založbi ZRC.

(Vir: Knjiga: Evelyn Steinhilber & Verena Loisel. Bahoe Books, Dunaj 2018.)

zgodovina protifašističnega odpora na Koroškem in zgodovina koroških Slovencev med uporom in preganjanjem. V fazah skupinskega dela se mladi obiskovalci približujejo Peršmanovi domačiji in njegovi zgodovini prek štirih različnih medijskih pristopov: *graphic novel* oz. grafični roman, posnetki priče časa, pesmi upora in spominsko obeležje so osrednje teme tega delovnega sklopa. Tematika se torej obravnava z različnih zornih kotov, kar nudi priložnost za raziskovanje in poglabitev.

Upoštevanju in vključitvi interesov in predznanja mladih je izobraževalnem delu namenjena posebna pozornost, saj se tako lahko sprožijo procesi učenja. Ker se Peršmanovo spominsko obeležje kot kraj učenja nahaja v neposredni bližini vsakdanjega življenja mladih, to nudi dodatne priložnosti za navezovanje zgodovine kraja s historično-političnim izobraževalnim delom (Danglmaier, 2020, str. 54; Danglmaier, Hudelist, Wakounig in Wutti, 2017, str. 243).

Muzej na Peršmanu je bil 2012 obnovljen in je v celoti dvojezičen. (Vir: Društvo Peršman.)

SPOMINSKO IN JUBILEJNO LETO 2022

Leta 2022 muzej pri Peršmanu obhaja več obletnic: pred 40 leti je bila odprta prva razstava muzeja, pred 10 leti pa je bil muzej prenovljen in odprta nova razstava. Leta 2022 je tudi 80. obletnica prisilnega pregnanstva skoraj 1000 koroških Slovencev med drugo svetovno vojno. Spominsko leto ob tem dogodku naj bi poudarilo nujnost politično-izobraževalnega dela in velik pomen Peršmanove domačije, ki je edini avstrijski muzej, ki se v obliki stalne razstave spominja usode koroške slovenske manjšine in partizanskega odpora med drugo svetovno vojno. Več kulturnih in diskurzivnih prireditev, ki bodo potekale leta 2022, bo dopolnilo splošni izobraževalni program in se navezovalo na prejšnje kulturne in umetniške obravnave zgodovinskih dogodkov. Nadaljnje informacije so na voljo na spletni strani www.persman.at.

POVPRAŠEVANJE IN KONTAKT

Muzej in spominsko obeležje Peršman lahko obiščete od maja do oktobra. Glede na vreme in razmere na cesti je obisk mogoč tudi zunaj toplejše sezone. Vodstva in izobraževalne ponudbe obstajajo v nemškem, slovenskem in angleškem jeziku. Povpraševanja za vodstvo in izobraževalno ponudbo za Vaš razred oz. Vašo šolo lahko pošljete po e-pošti na naslov office@persman.at ali po telefonu +43 664 3946782 (kontaktna oseba Eva Hartmann, podpredsednica društva Peršman). Zelo se veselimo obiska radovednih mladih iz Slovenije!

SKLEP

Muzej pri Peršmanu je posebnega pomena iz več razlogov: po eni strani kot kraj spomina na tukaj umorjene ljudi, člane treh generacij iztrebljene družine Sadovnik. Drugič, slej ko prej kot edini avstrijski muzej v obliki stalne razstave ponazarja odpor koroških Slovencev proti nacističnemu režimu in tako prispeva k temu, da ta del marginalizirane

preteklosti počasi, a vztrajno postane del kolektivnega spomina regije. Je kraj osrednjega pomena, ki je bil desetletja zanikan. Posebnost muzeja je pa tudi njegova lokacija. V slikoviti idili sredi gora, obdani z gozdovi in alpskimi travniki, se lahko približamo pomembnemu delu sodobne zgodovine. Muzej podpirajo, vzdržujejo in ga naredijo javnosti dostopnega ljudje, ki se prostovoljno zavzemajo za ohranjanje te zgodovine in iščejo načine in sredstva, kako s tem prostorom prispevati k pozitivnim spremembam za prihodnost – prihodnost slovenske besede na avstrijskem Koroškem in prihodnost vseh v demokratični Evropi.

VIRI IN LITERATURA

- Danglmaier, N., Hudelist, A., Wakounig, S., Wutti, D. (2017). Fazit und Ausblick. V: Danglmaier, N., Hudelist, A., Wakounig, S., Wutti, D. (ur.), *Erinnerungsgemeinschaften in Kärnten/ Koroška. Eine empirische Studie über gegenwärtige Auseinandersetzung mit Nationalsozialismus in Schule und Gesellschaft*. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, str. 241–244.
- Danglmaier, N. (2020). Zgodovinski narativi na obmejnem območju kot priložnost za učenje. V: Wutti, D., Danglmaier, N., Hartmann, E. (ur.), *Erinnerungskulturen im Grenzraum – Spominske kulture na obmejnem območju*. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, str. 49–60.
- Danglmaier, N., Koroschitz W. (2020). *Nationalsozialismus in Kärnten. Opfer. Täter. Gegner*. Innsbruck: Studienverlag.
- Danglmaier, N., Entner, B., Hofelder, U., Klatzer, E. (ur.) (2022). *Koroška/Kärnten: Wege zu einer befreienden Erinnerungskultur*. Wien / Dunaj: Mandelbaum (in press).
- Domej, Th. (2013). Zeitleiste: zweisprachiges Schulwesen in Kärnten. V: Wolf, W., Sandrieser, S., Vukman-Artner, K., Domej, Th. (ur.), *Natürlich zweisprachig*. Graz: Leykam, str. 95–102.
- Društvo/Verein Peršman (ur.) (b. d.). *Manjšinske pravice – državljanski pogum – upor*. Schiefing/Škofiče: Druckfrisch.
- Društvo/Verein Peršman (ur.) (2021). *Odpor, državljanski pogum in jaz*. Schiefing/Škofiče: Druckfrisch.
- Entner, B. (2012). Vergessene Opfer? Die »Verschleppten« vom Mai 1945 im Spiegel regionaler Geschichtspolitik. V: Petritsch, W., Graf, W., Kramer, G. (ur.), *Kärnten liegt am Meer. Konfliktgeschichte/n über Trauma, Macht und Identität*. Klagenfurt-Celovec: Drava/Heyn, str. 423–434.
- Entner, B. (2013). Zwischen Erinnern und Vergessen – Ein Dorf und seine widerständige Vergangenheit. *Razprave in Gradivo. Revija za narodnostna vprašanja*, 70, str. 31–43.
- Entner, B. (2014). *Wer war Klara aus Šentlipš/St. Philippen? Kärntner Slowenen und Sloweninnen als Opfer der NS-Verfolgung. Ein Gedenkbuch*. Klagenfurt/Celovec: Drava.
- Gstettner, P. (2013). *Erinnern an das Vergessen, Gedächtnispolitik und Bildungspolitik*. Klagenfurt/Celovec: Kitab.
- Linasi, M. (2010). *Koroški partizani. Protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske Osvobodilne fronte*. Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva Hermagoras.
- Pohl, H.-D. (2017). Zur Diskussion um die Kärntner „Landessprache(n)“. V: Anderwald, K., Filzmaier, P., Hren, K. (ur.), *Kärntner Jahrbuch für Politik 2017*. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, str. 93–115.
- Rettl, L., Blohberger, G., (2014). Zveza koroških partizanov/Verband der Kärntner Partisanen, Društvo/Verein Peršman (ur.), *Peršman*. Göttingen: Wallstein.
- Uhl, H. (2005). Vom Opfermythos zur Mitverantwortungsthese: NS-Herrschaft, Krieg und Holocaust im „österreichischen Gedächtnis“. V: Gerbel, Ch., Lechner, M., Lorenz, D. C. G., Marchart, O., Öhner, V., Steiner, I. ..., Uhl, H. (ur.), *Transformationen gesellschaftlicher Erinnerung, Studien zur „Gedächtnisgeschichte“ der Zweiten Republik*. Wien: Turia+Kant.

Spletni viri

- Društvo/Verein Peršman (b. d.). Pridobljeno s <https://www.persman.at>.
- Zveza koroških pregnancev (b. d.). Pridobljeno s https://www.pregnanci.at/sl/home-2/prisilno-izseljevanje-1942-1945/izseljene_druzine_1942).